

УДК 811.521/581(075.8)

ОЗНАКИ І ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПОЛЕ ЯПОНОМОВНОГО АКАДЕМІЧНОГО ДИСКУРСУ

Асадчих О.В., к. пед. н.,
доцент кафедри китайської, корейської та японської філології
Інститут філології Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

У статті порушено проблему пошуку визначення поняття «дискурс», проаналізовано типологію та загальні особливості академічного дискурсу, а також визначено специфіку япономовного академічного дискурсу.

Ключові слова: дискурс, академічний дискурс, структурно-композиційні, лексичні та граматичні особливості япономовного академічного дискурсу.

В статті затронута проблема пошука определения понятия «дискурс», проанализирована типология и общие особенности академического дискурса, а также определена специфика японоязычного академического дискурса.

Ключевые слова: дискурс, академический дискурс, структурно-композиционные, лексические и грамматические особенности японоязычного академического дискурса.

Asadchih O.V. SIGNS AND FUNCTIONAL FIELD OF JAPANESE LANGUAGE ACADEMIC DISCOURSE

The problem of finding of the definitions of „discourse” was affected. The typology and common features of academic discourse were analyzed. Structural-compositional, lexical and grammatical features of Japanese language academic discourse were also determined.

Key words: discourse, academic discourse, structural-compositional, lexical and grammatical features of Japanese language academic discourse.

Постановка проблеми. Нечітке визначення поняття «дискурс» складає значну проблему для мовознавців усього світу, тим самим викликаючи підтвердження зростання інтересу до даної проблематики в наукових колах. Питанням дослідження типології дискурсу, зокрема з'ясуванню принципів, що можуть бути покладені в основу виокремлення певного типу або різновиду розумово-комунікативної діяльності, присвячено чимало робіт науковців. Проте відсутність єдиного погляду, а також необхідність систематизації та критичного осмислення набутків досвіду з цієї проблематики обумовлюють актуальність заявленої теми.

Постановка завдання. Метою дослідження є спроба визначити основні ознаки і функціональне поле академічного дискурсу загалом, а також розглянути головні характеристики та особливості япономовного академічного дискурсу зокрема.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. До недавнього часу більшістю лінгвістів поняття «дискурс» визначалося через поняття «текст» (Ван Дейк, Маас). Так, текст щодо дискурсу розглядався як його фрагмент, як елементарна одиниця дискурсу (Звегінцев, Кожина, Степанов, Черняхівська). Натомість дискурс визначався як цілий текст або як сукупність поєднаних за певною ознакою текстів (Арутюнова, Се-

ріо). Також текст розглядався як певний результат функціонування дискурсу (Бенвеніст, Борисова, Сулов) або прирівнювався до дискурсу (Карасик, Сиротиніна).

На сьогодні із розвитком когнітивно-комунікативної лінгвістики вже неможливо підтвердити той факт, що існують багаточисельні інтерпретації поняття «дискурс». Це поняття є чітко визначеним та структурованим у межах когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістичних знань. Дискурс передбачає різні види актуалізації мовленнєвої діяльності людини, відображення ментальних процесів і участь екстралінгвістичних факторів; він може передаватися та розумітися засобами багатьох факторів тих, хто спілкується у комунікативному семіозисі [9, с. 62]. Головна ідея в тому, що дискурс – це, перш за все, явище когнітивне, воно пов'язане з процесом передавання знань та запитом про знання, із новою переробкою знань або оперуванням знаннями з певною метою [8, с. 10].

Виклад основного матеріалу. Погоджуючись із науковими ідеями Манерко та Кубрякової, у межах нашого дослідження «дискурс» визначається як багаторівнева мовно-мовленнева та когнітивно-комунікативна діяльність людей, що належать до певної соціальної групи, направлена на передачу знань та обмін інформацією у типовій мовленнєвій ситуації.

Проблеми таксономії дискурсів потребують подальших наукових розвідок. Незважаючи на існуючі істотні здобутки у визначенні заявленої проблематики, на сьогодні не існує цілісного бачення критеріїв, що покладені в основу кожної із класифікацій. Оскільки аналіз дискурсу належить до міждисциплінарної галузі знань, що функціонує на межі лінгвістики, соціології, психології та філософії, є необхідність систематизувати та критично осмислити набутки досвіду в різних напрямках.

Прихильники ідей Ю. Габермас, М. Фуко розбудовують типологію дискурсів згідно із сферою суспільної діяльності. Вони виділяють як феномен постмодерної культури науковий, політичний, правовий, моральний і релігійний дискурси. Представники філологічної науки – Белова А.Д. та Ільченко О.М. – поділяють типи дискурсів за характером або за сферами комунікації (академічний, дипломатичний, політичний, рекламний, релігійний, медичний тощо) [2; 4]. Існує також підхід, за яким дискурси класифікуються за критеріями соціального використання мови. Наприклад, Карасик В.І. за комунікативно-соціальним критерієм виділяє персональний та інституційний дискурси, відповідно розглядаючи мовця як особистість та як представника певної соціальної інституції [5]. Інституційний дискурс виокремлюється за сферою комунікації (фахового спілкування) та поділяється на професійний і професійно-непрофесійний.

Академічний дискурс має спільні риси з педагогічним та науковим дискурсами. Проаналізуємо риси кожного із зазначених дискурсів. Метою наукового дискурсу є вирішення наукових проблем, пов'язаних із передачею наукових положень, наукової та технічної інформації. Жанрами наукового дискурсу слід вважати такі, мета яких полягає у вирішенні теоретичної або прикладної наукової проблеми. Учасниками наукового дискурсу зазвичай виступають фахівці з відповідним рівнем підготовки, спільним статусом і прагматичним тезаурусом [11, с. 97].

Жанрова парадигма наукового дискурсу може бути представлена так: письмові жанри: монографії, дисертації, наукові статті, анотації, рецензії, реферати, тези доповідей, учбова та довідкова література, традиційна й «електронна» наукова кореспонденція; усні жанри: «обговорення за круглим столом», «інтерв'ю», презентація, наукова дискусія. Усний науковий дискурс має діалогічну та монологічну форми, які забезпечуються наявністю у них предмета розмови – наукової проблеми, технічної задачі [11, с. 97].

Натомість мета педагогічного дискурсу полягає у вихованні особистості, соціалізації нового члена суспільства, що включає пояснення норм і правил поведінки, перевірку засвоєння інформації, оцінку результатів. Учасниками педагогічного дискурсу є учителі та учні, відповідно викладачі та студенти. У практиці педагогічного спілкування виділяють наступні жанри: пояснення, вправа, контроль, організація діяльності основних учасників. Жанрова парадигма педагогічного дискурсу: урок, лекція, семінар, іспит, батьківські збори, бесіда батьків і дитини, учителя та учня та ін. [11, с. 97].

У науковому, педагогічному та академічному дискурсах ми можемо побачити спільні риси, такі як тема, інформація, але ці дискурси не є тотожними: цілі, учасники, завдання, місце цих дискурсів різні, що виділяє академічний дискурс як окремий самостійний вид.

Постає також питання, яке місце в загальній типології дискурсів посідають науковий та академічний дискурси. Чи можна вважати терміни «науковий» та «академічний» синонімами та ідентифікувати поняття наукового та академічного дискурсу як однакові. Шепітько С.В., проаналізувавши системно утворюючі ознаки наукового та академічного дискурсів, виявив їхні спільні та відмінні риси. Тому, на думку Шепітька С.В., при визначенні дефініції слід розрізнити поняття академічного на наукового дискурсів [12, с. 80].

Погоджуючись із визначенням Шепітька С.В., ми у дослідженні академічний дискурс будемо розглядатися окремо від наукового. Академічний дискурс у нашому розумінні – складне утворення, своєрідна мова, яку використовують представники науково-освітніх кіл для спілкування та обміну інформацією у межах різних видів науково-педагогічної та науково-дослідницької діяльності і яка має свої специфічні ознаки, що виражають загальні особливості системно-структурної організації повідомлення. За сферою комунікації (фахового спілкування) академічний дискурс, підтримуючи ідеї Карасика В.І., ми відносимо до інституційного типу дискурсів. Інституційність академічного дискурсу визначається метою комунікації та статусно-рольовим спілкуванням агентів. Метою академічного дискурсу слід вважати професійне педагогічне спілкування у вищому навчальному закладі, націлене на підготовку спеціалістів високої кваліфікації. Функція такого типу спілкування є соціальною, тому академічний дискурс ми відносимо до інституційного типу дискурсів.

Академічний дискурс не має однозначних подібностей із науковим стилем,

однак стандарти останнього, особливо науково-навчального підстилю, можна вважати його стильовими домінантами [1].

Проаналізувавши риси кожного із вищезазначених дискурсів, місце, яке вони посідають у загальній типології дискурсів, а також визначивши дефініцію поняття «академічний дискурс», перейдемо до розгляду особливостей япономовного академічного дискурсу.

Особливості японської вищої школи (Ватанабе М., Ішіда Т., Сакума М.) зумовили культурну специфіку япономовного академічного дискурсу та лінгвокультурні особливості, визначені нормами япономовного академічного спілкування (Затравскі П., Такахаші Й.). Специфіку япономовного академічного дискурсу відбиває його жанровий репертуар. Жанрова парадигма япономовного академічного дискурсу може бути представлена наступним чином: усні жанри: лекція, наукова дискусія, дебати, семінар, відповіді на запитання, виступ на конференції, презентація; письмові: конспект лекції, цитування, тези, анотація, рецензія, резюме, есе та наукова стаття. [18, с. 245].

Передача фахових знань, підготовка висококваліфікованих спеціалістів та формування методологічних основ мислення у фаховій сфері є головною метою япономовного академічного дискурсу.

Академічному дискурсові характерна усталеність його структури або певна стереотипність, що визначає і жанрову приналежність. Як явища соціально зумовлені, жанри є типізованими формами соціальних актів із відносно регулярними (зокрема мовними) ознаками, які виникають у певних рекурентних ситуаціях спілкування [13, с. 133]. Особлива композиційна структура виокремлює кожен жанр академічного дискурсу. Однак можна визначити спільні ознаки, які властиві загалом академічному дискурсу. Услід за Мороховським О.М. при дослідженні структурно-композиційної організації академічного дискурсу виділяємо три комунікативні блоки: вступний, основний та заключний [10, с. 204]. Головне завдання вступного або інтродуктивного комунікативного блоку полягає у встановленні контакту між учасниками комунікації. Другою і найважливішою частиною структурно-композиційної організації академічного дискурсу є основний комунікативний блок, де відбувається розгортання комунікативної взаємодії адресанта й адресата. Саме тому він поділяється на мікроблоки, які варіюють залежно від жанру. Підведення підсумків та завершення спілкування відбувається у заключному комунікативному блоці.

Особливості структурно-композиційної організації усного япономовного академічного дискурсу базуються на традиції **кі-шьо-тен-кецу**, яка бере свій початок від стилю старої китайської поезії. Це логіко-композиційна структура тексту, яку японські школярі вивчають ще у школі і яка широко використовується у япономовному академічному дискурсі.

Кі – вступ;

Шьо – фокус, детальне обговорення;

Тен – зміна точки зору;

Кецу – висновок.

Коли японці використовують шаблон *кі-шьо-тен-кецу*, для неносіїв японської мови доволі важко слідкувати за ходом думки. Подача інформації може здаватись хаотичною і розфокусованою, і багато кому з іноземців-слухачів стає незрозумілим, про що йдеться. В англійській мові, наприклад, із висновка починається зав'язка. Для тих, хто звик використовувати вступ, який вже містить відповідь на запитання, як орієнтир для розуміння усього тексту, як правило, є проблемою сприймати інформацію, побудовану за іншою логіко-композиційною структурою [14].

Також при використанні структури *кі-шьо-тен-кецу* виникає відмінність у розподілі співвідношення відповідальності за розуміння головної ідеї поданої інформації між автором та читачем у західній та японській лінгвокультурі. Остання покладає всю відповідальність за розуміння головної ідеї тексту на читача, який має пов'язати головну тему із підтемою (тен), заповнюючи пробіл із нестачею інформації між ними [17].

У структурі *кі-шьо-тен-кецу*, притаманній усному япономовному академічному дискурсу, описи, виклад думок, порушення питання щодо певної теми часто супроводжуються такими формулюваннями, як «Цікаво, чому...», «Я був дуже вражений / здивований...» або «Я думав, що це було цікаво...». Але західна аудиторія не надто симпатизує таким мовним формулам. Вони можуть бути досить віддалені від необхідних переконливих доказів у тексті есе, а також можуть піддавати сумніву критичну точність викладу інформації [14].

Окрім зазначених особливостей, притаманних структурно-композиційній організації усного дискурсу, також існує ще ряд інших, наприклад, стилістичних та лексико-граматичних, які притаманні письмовому япономовному академічному дискурсу.

Проаналізуємо граматичні ознаки письмового япономовного академічного дискурсу. В академічному дискурсі японської мови вісімдесят відсотків усіх речень складають складнопідрядні речення, і це пере-

важно умовні конструкції. Вони допомагають оформити складні логіко-поняттєві зв'язки. Науковий виклад матеріалу потребує виявлення причинно-наслідкових зв'язків та обумовленості явищ для аргументації думки автора. Зустрічаються навіть багатокомпонентні речення із декількома умовними формами [6, с. 231].

Як засіб зв'язку предикативних частин кондиційних речень в академічному стилі мовлення здебільшого використовується сполучник *to/to/*.

Наступними за частотністю використання в академічному дискурсі сучасної японської мови є конструкції з аналітичною формою *ba/ba/*. Однак слід зазначити, що здебільшого такі речення можна зустріти, насамперед, у науково-популярних текстах, де наявна певна установка на адресата (читача). Натомість може жодного разу не зустрітися умовна форма *tara/tara/*. Це пояснюється, передусім, її оказіональним значенням, невисоким ступенем обумовленості між предикативними частинами, які вона з'єднує [6, с. 232].

Причинно-наслідкові конструкції у текстах академічного дискурсу представлені в основному формою *node/node/* і менш серединною формою *te/te/*.

Науковий виклад інформації використовує даний формальний засіб для передачі стійкого причинно-наслідкового зв'язку. При цьому оціночний та міжособистісний компоненти значення майже повністю відсутні [6, с. 233].

Що стосується допустових конструкцій у текстах наукового стилю, то в переважній більшості це речення з формою *temo/temo/* між предикативними частинами [6, с. 233].

Якщо говорити про протиставні форми, то їх у текстах академічного стилю зустрічається здебільшого дві: *ga/ga/* та *tadashi/tadashi/*. Форма *ga/ga/* є досить частотною для даного стильового різновиду (іноді вона зустрічається до 10-11 разів на одній стандартній сторінці). Дана форма широко використовується у текстах різної тематики [6, с. 234].

Tadashi/тадаші/ – це сполучне слово, яке завжди стоїть на початку речення і зв'язує це речення із попереднім аналогічно до того, як сполучники підрядності зв'язують частини складнопідрядного речення. Тобто йдеться уже про синтаксис тексту. Дане сполучне слово відрізняється від сполучника *ga/ga/* тим, що вживається переважно у письмовому варіанті мовлення і майже ніколи не використовується у розмовному. Крім того, порівняно з *ga /ga/* парадигма значень *tadashi/тадаші/* не така розгалужена, і це знаходить своє відображення у мовній

функції цього сполучного слова: воно чітко сигналізує про те, що зараз буде висловлено уточнення чи обмеження щодо змісту попереднього речення, щось буде протиставлятися тому, про що говорилося. *Ga/ga/* ж, перш за все, слугує для того, щоб адресат повідомлення зробив паузу між логічно завершеними відрізками інформації. І тільки після цього у реципієнта відбувається розкриття та інтерпретація протиставних відношень між предикативними частинами сприйнятого речення [6, с. 234].

Крім того, існує відмінність у використанні синонімічних граматичних конструкцій в усному та письмовому варіантах академічного япономовного дискурсу.

Ще однією ключовою особливістю письмового япономовного академічного дискурсу є використання притаманної лише цьому типу дискурсу лексики.

Спочатку зупинимося на загальних особливостях японської лексики. Лексичі японської мови притаманне поняття «синтаксичність слова» [3, с. 36]. Деякі японські слова схожі на словосполучення. Слово в японській мові виконує таку ж функцію, яку в іншій мові виконує словосполучення, наприклад: *kangeikai/кангейкай* (вечірка на честь прийому). Також наявна велика кількість неологізмів та запозичень.

Через те, що для лексики японської мови характерна наявність трьох її прошарків, а саме: **ваго** (суто японська лексика), **канго** (лексика китайськомовного походження) та **гайрайго** (лексика іншомовного походження), існує величезна кількість синонімів, особливо в межах лексики **ваго** та **канго**. У межах письмового академічного дискурсу переважно використовується лексика **канго**.

Японці використовують змішану систему письма, яка поєднує: 1) **ієрогліфи**, що несуть в собі зміст, 2) абетку **хірагана**, що використовується для запису японських слів і передає звучання незалежно від змісту, 3) абетку **катакана**, яка також передає звучання незалежно від змісту і використовується переважно для запису слів іншомовного походження, хоча існують ще й окремі її функції.

Письмовому академічному дискурсові японської мови властиві інформативні тексти з великою кількістю **канго**, які позначаються ієрогліфами, що значно спрощує його розуміння. Натомість усна форма академічного дискурсу тяжіє до використання **ваго**, оскільки наявність великої кількості омонімів серед слів **канго** ускладнює розуміння інформації на слух. Таким чином, япономовний академічний дискурс в усній та письмовій формах побудовані за різними моделями, тому можна стверджувати,

що в усній формі переважає звукове, а в письмовій – зорове сприйняття.

У таблиці 1 наведено ряд прикладів використання відповідних лексем, характерних для японського усного та письмового академічного дискурсу.

Таблиця 1
**Лексичні відповідники,
що використовуються
у япономовному усному та письмовому
академічному дискурсі**

№	Усний академічний дискурс	Письмовий академічний дискурс	Значення
1.	Ippai	Ookuno	Багато
2.	Sugoku, totemo	Kiwamete	Досить, дуже
3.	Iroirona	Samadzamana	Різний, вслякий
4.	Dzendzen	Mattaku	Зовсім
5.	Dandan	Shidaini	Поступово
6.	Motto	Sarani	До того
7.	Demo, dakedo	Daga, shikashi	Але, проте
8.	Dakara	Sonotame	Тому, через це

Існує ще одна стилістична особливість, яка диференціює письмовий япономовний академічний дискурс – це використання на письмі відповідних стилів *da-tai*/да-тай або *dearu-tai*/деару-тай, дотримання яких є необхідною умовою відокремлення текстів письмового академічного дискурсу від текстів нейтрально-ввічливого стилю, притаманних усному япономовному ака-

демічному дискурсові. У таблиці 2 наведемо приклади використання вищезазначених стилів.

Висновки. Підбиваючи підсумки, зазначимо, що, проаналізувавши різні підходи, ми визначили поняття «дискурс», на цій основі розглянули типологію та загальні особливості академічного дискурсу, а також окреслили специфіку япономовного академічного дискурсу, яка полягає у структурно-композиційній організації, стилістичних, а також лексико-граматичних особливостях. Перспективу подальших розвідок вбачаємо у розробці інтегративної системи навчання япономовному академічному дискурсу студентів мовних ВНЗ України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аликаев Р.С. Типологические особенности научного дискурса / Р.С. Аликаев, С.Х. Карчаева // Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики. – Владикавказ, 2009. – С. 61–68.
2. Белова А.Д. Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці / А.Д. Белова // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Серія «Іноземна філологія». – 2002. – Вип. 32–33. – С. 11–14.
3. Жукова И.В. Стилистика японского языка / И.В. Жукова. – М.: Вост. лит., 2002. – 111 с.
4. Ільченко О.М. Етикет англomовного наукового дискурсу: Монографія / О.М. Ільченко. – К.: ІВЦ Політехніка, 2002. – 288 с.
5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
6. Комісаров К.Ю. Теоретична граматики японської мови: [підручник] Т. 1. Теоретичні засади граматики японської мови. Морфологія / К.Ю. Комісаров; К.

Таблиця 2
Приклади диференціації стилів усного та письмового япономовного академічного дискурсу

	Усний академічний дискурс (нейтрально-ввічливий стиль) <i>Desu/masu-tai</i>	Письмовий академічний дискурс	
		<i>Da-tai</i>	<i>Dearu-tai</i>
Іменники	Gakusei desu Gakusei deha arimasen Gakusei deshita Gakusei deha arimasendeshita	Gakusei da Gakusei deha nai Gakusei datta Gakusei deha nakatta	Gakusei dearu Gakusei deatta
На-прикметники	Kirei desu Kirei deha arimasen Kirei deshita Kirei deha arimasendesita	Kirei da Kirei deha nai Kirei datta Kirei deha nakatta	Kirei dearu Kirei deatta
Іі-прикметники	Ookii desu Ookikunai desu Ookikatta desu Ookikunakatta desu	Ookii Ookikunai Ookikatta Ookikunakatta	
Дієслова	Kakimasu Kakimasen Kakimashita Kakimasendeshita	Kaku Kakanai Kaita Kakanakatta	
Інші форми використання	~Deshyou ~No desu	~Darou ~No da	~Dearou ~No dearu

Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Вид. дім Д. Бураго, 2010. – 229 с.

7. Комарницька Т.К. Сучасна японська літературна мова: теоретичний курс: в 2 т. Т. 1 / Т.К. Комарницька, К.Ю. Комісаров. – К., 2012. – 320 с.

8. Кубрякова Е.С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.

9. Манерко Л.А. Типы знаний, воплощенные в художественном и академическом дискурсах / Л.А. Манерко // Вестник МГЛУ. – Выпуск 6 (639). – 2012. – С. 56–70.

10. Мороховский А.Н. Стилистика английского языка / А.Н. Мороховский, О.П. Воробьева, Н.И. Лихошерст, З.В. Тимошенко. – К.: Вища школа, 1991. – 272 с.

11. Сушкова Н. Усний англомовний академічний дискурс: структура, семантика та прагматика / Н. Сушкова // Humanities & Social Sciences 2009 (HSS-2009), 14-16 May 2009, Lviv, Ukraine. – С. 97–98.

12. Шепітько С.В. Науковий віа академічний дискурс: питання типології / С.В. Шепітько // Вісник ХНУ № 1102. – 2014. – С. 76–80.

13. Яхонтова Т.В. Лінгвістична генологія наукової комунікації / Т.В. Яхонтова. – Л.: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 420 с.

14. Chazal E. From Japanese to Anglo-Saxon academic writing culture: a practical framework and a personal journey / E. Chazal, Y. Aldous [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://owwww.brookes.ac.uk/schools/education/eal/eal-2-2/vol2_2_de_chazal_aldots.pdf.

15. Kimura K. Effective writing instruction: From Japanese danraku to English paragraphs [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://jalt.org/pansig/2004/HTML/KimKon.htm>.

16. Shih M. Content-Based Approaches to Teaching Academic Writing / M. Shih. // *Tesol Quarterly*. – 1986. – Vol. 20. – № 4. – P. 617–648.

17. Studies in contrastive linguistics: proceedings of the 4th International Contrastive Linguistics Conference: [зб. наук. праць]. – Santiago de Compostela University, 2005. – 1098 p.

18. Takahashi Y. The functions of narratives in Japanese university lecture discourse / Storytelling across Japanese Conversational Genre. Edited by Polly E. Szatrowski // John Benjamins Publishing Company. – 2010. – Vol. 13. – P. 241–267.